

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ואתחנן, תשס"ח
מספר 769מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

הייחודיות של היהדות

ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל-החקים האלה ואמרו רק עם-חכם ונבון הגוי הגדול הזה. פי מי-גוי גדול אשר-לו א-להים קרבים אליו פה' א-להינו בכל-קראנו אליו. ומי גוי גדול אשר-לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום (ד: ו-ח).

פי שאל-נא לימים ראשנים אשר-היו לפניך למן-היום אשר ברא א-להים אדם על-הארץ ולמקצה השמים ועד-קצה השמים הנהיה פדבר הגדול הזה או הנשמע פמהו. השמע עם קול א-להים מדבר מתוך-האש כאשר-שמעת אתה ויחי. או הנסה א-להים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי (שם לב-לד).

מי שמזכיר את צמד המילים "משה רבנו" מתכוון בדרך כלל למשה שקיבל תורה מסיני ומסרה לישראל, ולמשה שמצוה ללמד¹ ולהורות "את-הדרך ללכו בה ואת-המעשה אשר יעשון" (שמ' יח: כ), כלומר דקדוקי המצוות הלכה למעשה. אבל רק כאן, בספר דברים, מתגלה פן נוסף ומכריע מאוד בתפקידו של משה "כרבנו", הלוא הוא משה ה-salesman (ובן), כשהוא מנסה לשדל ולשכנע את העם על ידי טיעונים רציונליים על ערך המצוות, שכולן לטובתם ולתועלתם של ישראל, ולכן כדאי להם לקיימן, ועליהם להיות גאים שהם העם הנבחר להיות בעלי ברית של בורא עולם ומנהל ההיסטוריה.²

מה הם הטיעונים שמשה משתמש בהם כדי לשכנע את שומעיו? תחילה הוצגו הטיעונים בצורה של אתגר. משה לא מצהיר ולא קובע אלא שואל "ומי גוי גדול?" "השמע עם?" ואף כי השאלות נשמעות כשאלות רטוריות והשואל אינו מצפה לתשובה, הרי תוצאותיהן רציניות, קריטיות מאוד ומיוצגות בבחירות חותכת. האלמנט של "אתגר" בא לידי ביטוי כשמה מוזמן את העם לבחון את דבריו על ידי השוואה מקיפה ואובייקטיבית עם החוויה של עמים אחרים בעבר ובהווה. לא רק "הנהיה כדבר הזה" כדבר ריאלי וממשי, אלא אפילו "הנשמע כמהו?" האם היה אי-פעם דיווח על דבר כזה? משה אינו מבסס את טענותיו כאן על סמכות אלוקית, אלא נראה שהוא מוכן לעמוד למשפט ההיסטוריה, מוכנות המוכיחה על הביטחון המוחלט של משה באמונתו.

מה הן האמונות שמה רצה שהעם יפנים? אמונות בתכונות המיוחדות שקנה לו העם מן המאורעות הנפלאים שעברו עליו ואמונות הנוגעות לאופי המיוחד של התורה.

1) "מי-גוי גדול אשר-לו א-להים קרבים אליו?" "השמע עם קול א-להים מדבר?" כבר נאמר על ישראל שהוא עם "שיכור" אלוקים; עם שהוא מצאצאי אברהם, יצחק ויעקב, שרוח אלוקים פיעמה בתוכו, וקולו ניהל אותו לקראת ייעוד נשגב בעתיד הרחוק; עם שממנו יצאו נביאים רבים מלאי השראה, ממה ועד מלאכי, ששמרו על המשכיות ועקביות, עד שהנביא

¹ דברים ד: א; ו: א, ועיינו רש"י על שמות כא: א.

² עד כה הייתה הדרך המקובלת לזירוז קיום המצוות על ידי הבטחת שכר ואיום בהענשה למי שלא יקיימן. עיינו ויק' כב; דב' יא: יג-יז.

האחרון מסיים דבריו באזכור הנביא הראשון: "זָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי" (מלאכי ג: כב). במשך כל ההיסטוריה שלו מילא עם ישראל את תפקיד נציג האלוקות בעולם, הן בחשיפה וגינוי של עבודות אלילים למיניהם, הן בכך שעורר רגישות לערכי המוסר ולכבוד האדם שנברא בצלם אלוקים. והמיוחד הוא שהתורה מספרת שעם שלם חווה את התגלות ה' בפומבי, שנאמר: "הִשְׁמַע עִם קוֹל אֱלֹהִים מְדַבֵּר".

(2) אשר למטרה הכוללת של החוקים והמשפטים מסביר משה: "נִיְצָוְנוּ ה' לַעֲשׂוֹת אֶת-כָּל-הַחֲקִים הָאֵלֶּה לְיִרְאַה אֶת-ה' אֶל-לֵהֲיִנוּ לְטוֹב לָנוּ כָּל-הַיָּמִים" (דב' ו: כד), אבל עכשיו הוא מדבר בקונטקסט אובייקטיבי והשוואתי איך יגיבו "הַעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל-הַחֲקִים הָאֵלֶּה" (ד: ו). משה מצהיר במפתיע שהעמים יתרשמו לאו דווקא מהמקור האלוקי של החוקים והמשפטים, אלא מהאיכות המוסרית שלהם: "וּמִי גֹי גְדוֹל אֲשֶׁר-לוֹ חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים כָּל הַתּוֹרָה הַזֹּאת"? משה רבנו מוכן למסור את השיפוט על ערכי מצוות התורה לקריטריון אוניברסלי כמו העיקרון המוסרי של צדק.

(3) הפלא השלישי שתשומת לב העמים תימשך אליו הוא המאורע היסודי בהתפתחות האומה – יציאת מצרים. בפרשתנו משה משתמש בביטויים חדשים וססגוניים: "וְאֶתְכֶם לָקַח ה' וַיּוֹצֵא אֶתְכֶם מִכּוּר הַבְּרִזָּל מִמִּצְרַיִם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם נְחֻלָּה כִּי־זֶה" (ד: כ), והתהליך מתואר כ"לְקַחַת לוֹ גֹי מְקַרֵּב גֹי". לבד מן המשמעות הראשונית והסטנדרטית – כוח ה', בבחינת "אֵין פְּמֹנֵי בְּכָל-הָאָרֶץ" (שמ' ט: טו-טז), הביטויים האלה שופכים אור על השפעת השעבוד במצרים על העם ועל המורכבות של התהליך של "וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם לִי לְעַם" (שמ' ו: ז). "כּוּר" הוא כלי שמזקקים בו זהב (כך רש"י), והנמשל הוא שבני ישראל במצרים לא רק פרו ורבו וסבלו, אלא חוויית השעבוד הייתה להם תהליך של זיקוק ועידון, כמו שכתוב כמה פעמים:³ "וַיְגַר לֹא תִלְחֹץ וְאִתָּם יִדְעָתָם אֶת-נַפְשׁ הַגֵּר כִּי-גֵרִים הָיִיתָם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שמ' כג: ט); "וְאֶהְיֶה לָּךְ לְגֵר כִּי-גֵרִים הָיִיתָם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (ויק' יט: לד). הביטוי "גֹי מְקַרֵּב גֹי" מקבל בחז"ל פירוש מטפורי מעורר מחשבות (ילקוט שמעוני בשם מדרש שוחר טוב):

כעובר שהוא נתון בתוך מעיה ("קרב" מלשון "קרביים") של בהמה והרועה נותן ידו ושומטה, כך 'הנסה אלוקים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי'.

הפירוש הפשוט הוא שמדובר בקושי של הפעולה, משום שלידה מאולצת היא מסוכנת מאוד ודורשת כושר ומסירות מצד המיילדת. אבל אולי מרומז כאן גם עניין עמוק מזה: "עוֹבֵר יֵרֵךְ אִמּוֹ", ואם היחס בין ישראל במצרים למארחיהם מושווה לעוֹבֵר בתוך רחם אמו, הרי משמע שכשם שהעובר ניזון מהאם, גם ישראל היו מושפעים במידת מה מתרבות מצרים.⁴ ובכל זאת מדגיש משה שאלוקים היה מעדיף "לקחת לו" לעצמו, כבן בריתו, "גֹי מְקַרֵּב גֹי", עם שהתפתחותו הייתה בתוך תרבות עבודת אלילים עם כל הסיכונים הכרוכים בכך ("כְּמִעֲשֵׂה אֶרֶץ-מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבְּתָם-בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ" [ויק' יח: ג]). משום שהמשימה ההיסטורית והחשובה מכול המיועדת לעם ישראל תהיה כה קשה, עד שרק עם עקשן וקשה עורף המורגל לסבל ורדיפה, עם מתוחכם וספקן שכבר ראה את הגרוע מכול בציוויליזציה הבנויה על רודנות ועבדות, הוא זה שעשוי להצליח.

בגלל טעמים דומים נבחר למנהיג איש כמשה, שגדל בארמון המלך וחונך בחכמת העולם. רק מי שמכיר את ההגבלות והחולשות של עצמת האדם בכל התחומים וגם את הישגיו יכול להעריך, להתחייב ולהגשים את התכנית שקיבל מסיני⁵ מאת אלוקי ההיסטוריה.

ד"ר שמעון אליעזר הלוי (שוברט) ספירו
היחידה ללימודי יסוד

³ עיינו דברים כד: יז, יח, כב.

⁴ המדרשים משקפים את ההשפעות המנוגדות של מושב בני ישראל במצרים. מצד אחד התבוללות שגבתה מחיר כבד בהשתקעות ישראל במ"ט שערי טומאה (זוהר), ומצד אחר לא יכלו להתבולל לגמרי בגלל האיבה של המצרים על שלא שינו את שמם, לשונם ומלבושם. בזה שימשה מצרים מחסה (כמו רחם לעובר) מן ההשפעה הידידותית של כנען, אילו נשאר בה בני ישראל ולא ירדו למצרים.

⁵ "ומזה הטעם היה גדל משה רבינו ע"ה בפלטין של מלך פרעה כמו שמישיח יחייב אפתחא דרומי... ואף מלך המשיח שעתיד להיפגע מאדום יושב עמהם במדינה שנאמר 'שם ירעה עגל ושם ירבץ' (ישע' כד: י), וזה כי מלכות ישראל הקדושה שיש לה מדרגה אלוקית פנימית היא צומחת מתוך מלכות בלתי קדושה" (מהר"ל מפראג, גבורות ה', פרק יח).